

УДК 378.14:37.033

ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ПРИРОДНИЧОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Січко І.О., к. пед. н.,
доцент кафедри початкової освіти

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті автор розкриває проблему формування науково-природничого світогляду особистості майбутнього вчителя. Світогляд показаний як універсальний, оскільки інтегрує знання і почуття у переконання, а також як практичний, оскільки орієнтує на вирішення найважливіших проблем суспільства, виражає імперативи поведінки людини та сенс її життя. Світогляд майбутнього вчителя розглядається з позиції культуротворчої педагогічної парадигми.

Ключові слова: *концепція, світогляд, особистість, парадигма, освітнє середовище.*

В статье автор раскрывает проблему формирования научно-природного мировоззрения личности будущего учителя. Мировоззрение показано как универсальное, так как интегрирует знания и чувства в убеждения, а также как практическое, поскольку ориентирует на решение важнейших проблем человеческого существования, выражает императивы поведения человека и смысл его жизни. Мировоззрение будущего учителя рассматривается с позиции культурологической педагогической парадигмы.

Ключевые слова: *концепция: мировоззрение, личность, парадигма, образовательная среда.*

Sichko I.O. FORMATION OF SCIENTIFIC AND NATURAL WORLDVIEW FUTURE TEACHER'S PERSONALITY

The author reveals the problem of the formation scientific and natural outlook of the future teacher's personality. Worldview is shown as universal because it integrates knowledge and feelings to statements, and also as practical, because it focuses on solving major problems of humanity, expresses the imperatives of human behavior and the sense of life. Worldview of the future teacher is considered from the position of cultural and creative pedagogical paradigm.

Key words: *conception, worldview, personality, paradigm, educational environment.*

Постановка проблеми. Новий вектор розвитку освітнього процесу в сучасному українському суспільстві зумовлює нові вимоги до якості освіти і зокрема переосмислення ролі вчителів, діяльність яких має розглядатися у контексті сучасного імперативу індивідуально-особистісного розвитку. На сучасному етапі національного державотворення одним із пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики України є формування єдиного українського гуманітарного простору. Один з основних аспектів освіти – формування в особистості цілісної наукової картини світу й сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання. Вагомою причиною, що гальмує цей процес, є відсутність ідеологічної парадигми як однієї із засад формування природничого світогляду. Зважаючи на це, актуальним є виявлення основних ідеологічних пріоритетів в освітньому середовищі та визначення провідних детермінант, які зумовили їх формування.

Існування людини у навколишньому світі, природі, суспільстві є способом реального утвердження її сутнісних ознак, можливостей, котрі реалізуються як через її практичну діяльність, так і в процесі духовного виробництва. Саме на цій основі у людини

виникає переживання наявного світу речей і предметів, природничого середовища у формі відчуттів, сприймань, уявлень, емоцій, котрі формують відповідне світосприймання та світогляд.

Національні концепції вітчизняної освіти та виховання, враховуючи культурно-історичний досвід свого та інших народів, головними завданнями ставлять докорінне її реформування, піднесення до вищих світових стандартів. Концептуальне осмислення провідних проблем національної освіти та виховання переконує в тому, що демократизація та гуманізація їх неможливі без відродження вітчизняних народно-педагогічних, історичних, народознавчих виховних традицій.

Світоглядний складовий елемент поступово втрачає свій статус домінуючої основи навчального предмету, і молодий вчитель нерідко не має власної осмисленої, сталої, переконаної світоглядної позиції, плутає в лабіринті сучасних світоглядних орієнтацій, стає об'єктом маніпуляцій із боку проникливих в учнівське та студентське середовище політиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать дослідження М. Вашуленка, Ю. Гільбуха, Д. Ельконіна, О. Савченко,

В. Тарасуна, М. Шеремет, в учнів початкових класів формуються основи наукового світорозуміння, визначаються способи навчальної діяльності. Сучасна теорія навчання та виховання дітей дедалі більше звертається до особистості дитини, до її внутрішніх процесів, які спричиняють діяльність, спілкування та спеціальні педагогічні впливи. Згідно з теоретичними положеннями К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Виготського, В. Давидова, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Б. Ломова, С. Рубінштейна, О. Скрипченка, діяльність розглядається як основа психічного розвитку та становлення людини як особистості загалом. У проблематиці розуміння живої природи В. Гурман виділяє такий еколого-понятійний ряд: екологічне навчання, виховання, розвиток, природоохоронна освіта. Доцільно доповнити його світоглядними поняттями (свідомість, мораль, етика, культура), які також впливають на результативність навчально-виховного процесу.

Водночас ціла низка питань, що стосуються становлення світогляду особистості і пов'язані з освоєнням способів пізнавально-дослідної діяльності на уроці, недостатньо вивчені та потребують спеціальних досліджень та дидактичного забезпечення.

Система поглядів на оточуючу дійсність демонструє великий блок ціннісних орієнтацій, що сприяють розвитку світорозуміння у молодших школярів і постають як пріоритетне завдання педагогів. У сучасній науково-педагогічній літературі цій проблемі присвячена значна кількість праць вітчизняних і зарубіжних педагогів (Н. Бібік, О. Савченко, І. Єрмаков, В. Ільченко, Н. Голованова, Г. Селевко, А. Хуторський та ін.).

Пізнаючи природу, людина має можливість сприймати навколишній світ цілісно. У кожної дитини свій індивідуальний світ, який залежить від власного сприйняття, від її ставлення до сприйнятого, оцінки нею явищ навколишнього світу.

Постановка завдання. На основі вищевикладеного можна сформулювати завдання роботи – розглянути концепції, що формують науково-природничий світогляд особистості майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи шлях, яким пройшло людство, бачимо, що причиною глобальної кризи постає, передусім, нерозумна діяльність людини, яка завдала і продовжує завдавати природі непоправної шкоди. Проблема морального ставлення до природи переросла в екологічну. Сьогодні суспільство відчуває велику потребу не тільки у високоосвічених, але, передусім, у гуманних особистостях з відповідною позицією

та світоглядом. Світ і природа видозмінені відповідно до потреб людини несуть на собі відбиток людського духу. Перехід до іншого рівня свідомості може бути забезпечений тільки новим розумінням моральної відповідальності людей за збереження умов життя за наслідки своєї діяльності. Для цього необхідно формувати в молодого покоління надійні життєві орієнтири. І не останню роль у цьому відіграє правильний світогляд особистості.

Часто під світоглядом розуміють сукупність поглядів, уявлень, знань, понять про світ, в якому живе людина, а також про саму людину як частинку цього світу.

Під світоглядом слід розуміти результат духовного осягнення людиною, людством світу. Об'єкт світогляду – світ як цілісність, а предмет – відносини «людина – світ». Тобто центром уваги світогляду є питання про співвідношення активної, цілеспрямованої, розумної частини світу (людини) зі світом як об'єктивно наявною цілісністю (протилежністю людини). Співвідношення «ми» (люди) і «він» (світ) можна розглядати як сутність світогляду. Світогляд у сутнісному розумінні – це сукупність образів і уявлень чи система понять і категорій, яка підпорядкована процесові визначення місця людини, людей у світі, їхнього історичного походження та призначення.

З огляду на природу людини, світогляд є системою узагальнених почуттів, інтуїтивних уявлень і теоретичних знань про навколишній світ, місце людини в ньому, ставлення людини до світу, самої себе та інших людей. Водночас світогляд – система основних життєвих настанов людини, конкретної соціальної групи та суспільства. Отже, наявність світогляду є виявом системності духовності людини, суспільства і водночас показником зрілості не лише особистості, а й соціуму.

Образно висловлюючись, світогляд – це цілісна картина, в якій головним сюжетом є відносини «людина – світ», а головною дійовою особою – людина.

Як і будь-яке явище, світогляд має певну структуру. Основними структурними елементами світогляду постають погляди, уявлення, знання, оцінка знань, переконання, віра та ідеали. [6, с. 298–299]

Світогляд виступає постійним супутником людської життєдіяльності на будь-якому етапі історії суспільства. Переконання, уявлення, ідеї, почуття, опосередковані досвідом особистості, беруть участь у формуванні життєвої позиції. Не може бути світогляду без ідеалу; ідеал потребує віри в своє втілення; віра ж невіддільна від любові, людина вірить і сподівається на те,

що вона вважає святим і дорогим. Саме тому світогляд – не лише знання й усвідомлення, це ще й життєвий процес, а саме духовно-практичне засвоєння світу, в якому світові дійсному, світові наявного буття протиставляється світ належного, ідеалів, трансцендентний світ жаданого буття. Світогляд – не просто узагальнене уявлення про світ, а форма суспільної самосвідомості людини, вузловими категоріями якої виступають поняття «світ» і «людина». Через ці поняття суб'єкт світогляду усвідомлює своє призначення у світі та формує життєві установки. Світогляд – постійний супутник людської життєдіяльності на будь-якому етапі історії суспільства.

Аналізові світогляду, проясненню поняття філософи України приділяли пильну увагу, особливо починаючи з 1980-х рр. Добре відомі праці В. Шинкарука, В. Іванова, М. Поповича та ін. Основна помилка у тлумаченні цього феномена, яка трапляється іноді в літературі, криється в ототожненні світогляду зі знанням. Проте зв'язок світогляду із знанням не означає їхньої тотожності: якби це було так, то не важко було б проінформувати людину або соціальну групу і без духовної кризи, без тяжкої внутрішньої муки сформував світогляд. Це просвітительський погляд, в основу якого покладено уявлення про те, що є загальні закони буття, відомі філософії, а знання цих законів і складає світогляд, тобто є сукупністю цілісних уявлень про світ та місце людини в цьому світі.

За способом свого існування світогляд поділяється на груповий та індивідуальний, хоча поза особистістю та без особистості не може існувати жодна світоглядна система. За ступенем та чіткістю самосвідомості світогляд поділяється на життєво практичний та теоретичний.

Світогляд – не просто узагальнене уявлення про світ, а форма суспільної самосвідомості людини, вузловими категоріями якої виступають поняття «світ» і «людина». Через ці поняття суб'єкт світогляду усвідомлює своє призначення у світі і формує життєві установки. Світогляд за самою своєю суттю є універсальним, оскільки інтегрує знання і почуття у переконання, а також практичним, оскільки орієнтує на вирішення найважливіших проблем людського існування, виражає імперативи поведінки людини та сенс її життя. В цьому полягає функціональне призначення світогляду [6, с. 14]. Світогляд – цілісна система уявлень людини про навколишній світ і своє місце в ньому. Він є найвищою формою самосвідомості особистості. Світ стає для людини насичений змістом та впорядкований

ставленням тільки завдяки її індивідуальному сприйняттю. Світоглядне усвідомлення дійсності – це «не просто «погляд на світ, а особистісне бачення внутрішнього та зовнішнього світу через призму природничих уявлень» [7, с. 10].

Світоглядну культуру розглядають як інтегральну якість особистості, що розвивається в процесі навчання та виховання, самонавчання та самовиховання. Вона характеризує ставлення людини до світу, світоглядний потенціал, інформованість, які знаходять своє вираження в різних аспектах діяльності, зокрема професійній. На жаль, сучасна система підготовки фахівців останнім часом обмежила свою місію завданнями передавання професійних знань і перевела на задній план виховання особистості – творчої, небайдужої до результатів своєї професійної діяльності. Проте розвиток науки й техніки потребує не тільки інтелектуальних здібностей, відповідальності спеціаліста за наслідки своєї діяльності. Передбачається, що розвиток цивілізації має відбуватися з обов'язковим урахуванням природних основ і гуманістичних філософсько-світоглядних цінностей [2, с. 85–89].

Аналіз світоглядної культури особистості майбутніх учителів із позицій концепції життєтворчості дає змогу дійти висновку про те, що вона виконує дві основні функції:

- 1) лежить в основі конструювання своєї особистості та життєвого шляху;
- 2) визначає методологічну культуру педагога і, орієнтуючи на пошуки смислу життя, моделює її як стимул конструювання педагогічного процесу як культуронасиченого життєвого явища.

Таким чином, залучені в логіку педагогічного процесу культура світогляду та методологічна культура вчителя є виразами його культуротворчої парадигми, котра впливає з уявлення про те, що освітня парадигма відображає не соціальну стратифікацію і не структуру суспільного виробництва, а простір культури, відповідаючи його вмісту і формам у своїх основних змістовно-структурних параметрах.

Розглянутий із позицій концепції життєтворчості і в рамках культуротворчої педагогічної парадигми світогляд постає як культурно-педагогічне явище в трьох основних значеннях:

- чинник конструювання системи цінностей як найважливіших детермінант педагогічної діяльності;
- підстава, мета, результат педагогічної діяльності;
- істотна глибинна характеристика особи педагога.

Події відбуваються стихійно і тому оволодіння світоглядною поведінкою вимагає формування специфічної системи регуляції поведінки. Про це свідчить оцінка цього явища Д. Ельконіним: «Особистість – це не регуляція, а, навпаки, подолання будь-яких регуляцій». У науковому щоденнику цього відомого дослідника вона сформульована так: «Особистість – вища психологічна інстанція організації й управління своєю поведінкою, що полягає у подоланні самої себе» [3, с. 517].

Творчою групою науковців і педагогів-практиків розроблено кілька концепцій з основ природничого формування. Дослідник Ю. Руденко наголошує, що положення концепції розкривають українську систему виховання як самобутнє культурно-історичне явище, складову частину світового та загальноєвропейського процесу.

Концепція (від лат. conceptio – «сукупність, система») – система поглядів на те чи інше педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення якихось педагогічних явищ, подій; провідна ідея педагогічної теорії [1, с. 177].

Основоположником ідеалістичної концепції сутності життя вважають давньогрецького філософа Аристотеля (IV ст. до н. е.), який стверджував, що в основі живого лежить особливе нематеріальне начало – «ентелехія». Ці уявлення пізніше модифікувалися в концепцію віталізму. Основним положенням віталізму є визнання особливої «життєвої сили» (*vis vitalis*), або «душі», властивої всім тілам живої природи. Завдяки теорії еволюції Ч. Дарвіна в науці переміг історичний погляд на природу, однак віталістичний принцип далеко не відразу був витіснений із природознавства.

У молодших та середніх класах сучасної школи вивчення природничих дисциплін розпочинається з курсу «Природознавство», що є логічним підґрунтям для подальшого вивчення курсів біології, географії, хімії, фізики, астрономії. Він спрямований на реалізацію таких завдань, визначених Державним стандартом базової та повної середньої освіти:

- ознайомлення учнів із науковими фактами природознавства;
- опанування відповідного понятійно-термінологічного апарату;
- набуття досвіду практичної та експериментальної діяльності;
- розвиток екологічного мислення.

Становлення нової системи освіти в Україні зумовило істотні зміни в теорії та практиці навчально-виховного процесу. Гуманізація освіти, її орієнтація на творчий розвиток учня змушують школу переходити

на технологічний етап її розвитку. Усі ці зміни не оминають і освітньої галузі «Природознавство». Тож учителю природознавства необхідно орієнтуватись у різноманітті сучасних інноваційних проектів, ідей, напрямів, щоб не витратити час на відкриття уже відомого. Окремі форми та методи, якими користується будь-який педагог, мають поступатися місцем цілісним педагогічним системам і технологіям.

Оскільки основною формою організації навчання є урок, понад 90% навчального часу загальноосвітньої школи витрачають на уроки, у процесі яких викладають майже весь навчальний матеріал. На решту форм – екскурсії, додаткові індивідуальні заняття, факультативи, гуртки, семінари – припадає лише незначна частина навчального навантаження, а в багатьох школах і взагалі відсутнє.

Нове суспільство має виховуватись та навчатись за новими інноваційними системами навчання.

Розвиток і навчання – взаємопов'язані процеси, а результати навчання залежать як від спадкових факторів, так і від середовища, в якому розвивається дитина. У розвивальному навчанні педагогічний вплив випереджує, стимулює, направляє і прискорює розвиток спадкових рис особистості учня (особливо, якщо таку методику застосовувати ще з початкових класів). Дитині відводять роль самостійного суб'єкта діяльності, завдяки чому досягається позитивний розвиток «Я-концепції». Будь-яку діяльність учня вчитель має оцінити. Оцінка відображає персональний рівень розвитку учня. Тому, якщо дитина працює на межі своїх можливостей, вона обов'язково заслуговує вищої оцінки, навіть, якщо зважаючи на іншого учня, це зовсім посередній результат. [5, с. 2–3]

Модернізація змісту шкільної освіти ґрунтується на врахуванні позитивних надбань української школи і водночас передбачає істотні зміни, зумовлені сучасними тенденціями суспільного розвитку.

Зміст шкільної освіти має бути осучасненим таким чином, щоб випускники 12-річної школи могли швидко адаптуватись у самостійному житті, цілеспрямовано використати свій потенціал як для самореалізації в професійному та особистому плані, так і в інтересах суспільства, держави.

Формуючи зміст природознавчої галузі, варто переструктурувати його, чітко визначивши послідовність та тривалість вивчення її складових частин по класах, посилити практичний характер змісту, його гуманітарну спрямованість, що сприяє більш переконливому розкриттю ролі людини у

пізнанні природи, цілісності його сприйняття. Зміст цієї галузі закладає підвалини формування наукового світогляду і стилю мислення, є основою розуміння сучасних технологій і виробництва, розвитку екологічного мислення. Він реалізується через традиційні навчальні предмети і курси фізики, хімії, біології, географії, астрономії, а також шляхом їх інтеграції на певних етапах навчання. [4, с. 3–21].

Висновки з проведеного дослідження. Гуманізація освіти, її орієнтація на творчий розвиток учня змушують школу переходити на технологічний етап її розвитку. Школа покликана навчити учнів орієнтуватися в культурно-екологічному середовищі сьогодення і житті в ньому, тому майбутньому учителю необхідно орієнтуватись у різноманітні сучасних інноваційних проєктів, ідей, напрямів, щоб не витратити час на відкриття уже відомого. Окремі форми та методи, якими користується будь-який педагог, мають поступатися місцем цілісним педагогічним системам і технологіям. Світоглядну культуру варто розглядати як інтегральну якість особистості, що розвивається в процесі навчання та виховання, самонавчання та самовиховання. Вона характеризує ставлення людини до світу, світоглядний потенціал, інформованість, які знаходять своє вираження в різних аспектах діяльності, зокрема професійній.

Таким чином, окреслено і розглянуто окремі проблеми формування науково-природничого світогляду особистості майбутнього вчителя. Розв'язання даної проблеми можливе на основі вдосконалення усіх ланок навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів. Значне місце у формуванні світогляду особистості мають зайняти регулярні фундаментальні дослідження та прикладні розробки, що відображають сучасні педагогічні стратегії на найближче майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Гребеньков Г. Концепция ноосферы, как мировоззренческая основа современного философского хозяйства // Ноосфера. – Донецк, ДонН-ТУ, 2002. – С. 85–89.
3. Ельконин Д. Избранные психологические труды / Д. Ельконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
4. Концепція 12-річної загальносередньої освіти // Вісник МОН. – 2002. – № 2. – С. 3–21.
5. Крайок Т. Використання сучасних технологій у процесі викладання курсу «Природознавство» // Географія. – 2012. – № 6. – С. 2–7.
6. Людина і світ : Підруч. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. / [Л. Губерський, В. Кремень, А. Приятельчук та ін.]; За ред. Л. Губерського. – 3-тє-вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 350 с.
7. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К., 1992. – 224 с.